

УДК 316.422.6

ВПЛИВ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА І ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

Власенко Юлія Володимирівна: викладач кафедри міжнародного менеджменту Київського національного економічного університету ім. В.Гетьмана, м. Київ

Julia Vlasenko: lecturer of International Management of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv

Vlasenko J. The impact of industrial production and foreign trade on innovative development.

The article deals with the relationship between innovation and economic development processes taking place in the national industrial production and foreign trade. The features of the transformation process in Ukraine during the transition to a market economy in the context of innovation component are researched. The key factors that led to the decline of the innovative nature of the Ukrainian economic development during the market transformations are revealed. A periodization of transformation processes of the domestic economy through the prism of innovation is suggested; each stage is analyzed. The foreign trade destructive factors that influenced the innovative development of national economy of Ukraine are determined. The dynamics of conducting researches by national experts and the development of the application of results of these studies by national industrial complex of Ukraine are researched. Qualitative changes in Ukraine's human potential and their impact on the development of innovative economy in transition are analyzed. The main reasons and consequences of the continuing crisis of scientific and technological development of industrial and export potential of Ukraine are revealed. The structure of industry in Ukraine in terms of technology and knowledge-intensive manufactured products is researched. The greatest obstacles on the proceedings of advanced technologies in domestic industrial production are discovered. It is argued that the most acute problems of the industrial sector of the national economy are its old structure and low technological readiness of enterprises to update technology and innovation activity.

Власенко Ю.В. Вплив промислового виробництва і зовнішньої торгівлі на інноваційний розвиток.

В статті розглянуто взаємозв'язок між інноваційним розвитком економіки та процесами, що відбуваються у національному промисловому виробництві та зовнішній торгівлі країни. Досліджено особливості трансформаційних процесів в економіці України при переході до ринкової економіки в контексті розвитку інноваційної складової. Виявлено ключові фактори, що призвели до занепаду інноваційного характеру розвитку економіки України в процесі ринкових трансформацій. Запропоновано періодизацію трансформаційних процесів вітчизняної економіки крізь призму інноваційного розвитку та проаналізовано кожен з етапів. Визначено деструктивні фактори впливу зовнішньої торгівлі на інноваційний розвиток національної економіки України. Досліджено динаміку проведення вітчизняними фахівцями науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та використання результатів цих робіт національним виробничим комплексом України. Проаналізовано якісні зміни людського потенціалу України та їх вплив на результати інноваційного розвитку економіки в перехідний період. Розглянуто основні причини і наслідки триваючої кризи науково-технологічного розвитку виробничо-експортного потенціалу України. Досліджено структуру промисловості України за рівнем технологічності та наукоємності продукції, що виробляється. Виявлено найбільші перешкоди щодо провадження передових технологій у вітчизняному промисловому виробництві. Аргументується, що найгострішою проблемою

промислового сектору вітчизняної економіки є його застаріла технологічна структура і низька готовність підприємств до технологічного оновлення та інноваційної активності.

Власенко Ю.В. Влияние промышленного производства и внешней торговли на инновационное развитие.

В статье рассмотрена взаимосвязь между инновационным развитием экономики и процессами, происходящими в национальном промышленном производстве и внешней торговле страны. Исследованы особенности трансформационных процессов в экономике Украины при переходе к рыночной экономике в контексте развития инновационной составляющей. Выявлены ключевые факторы, которые привели к упадку инновационного характера развития экономики Украины в процессе рыночных трансформаций. Предложена периодизация трансформационных процессов отечественной экономики через призму инновационного развития и проанализирован каждый из этапов. Определены деструктивные факторы влияния внешней торговли на инновационное развитие национальной экономики Украины. Исследована динамика проведения отечественными специалистами научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ и использования результатов этих работ национальным производственным комплексом Украины. Проанализированы качественные изменения человеческого потенциала Украины и их влияние на результаты инновационного развития экономики в переходный период. Рассмотрены основные причины и последствия продолжающегося кризиса научно-технологического развития производственно-экспортного потенциала Украины. Исследована структура промышленности Украины по уровню технологичности и наукоемкости выпускаемой продукции. Выявлено самые препятствия по осуществлению передовых технологий в отечественном промышленном производстве. Аргументируется, что острой проблемой промышленного сектора отечественной экономики является его устаревшая технологическая структура и низкая готовность предприятий к технологическому обновлению и инновационной активности.

Постановка проблеми. Можливості і економічні результати інноваційного розвитку країни у великій, якщо не у вирішальній, мірі залежать від її зв'язків зі світовою економікою. Свідченням тому є історичний досвід інноваційного розвитку. Розгортання науково-технічної революції в США, провідних країнах Західної Європи супроводжувалося переглядом всієї системи внутрішньої і міжнародної спеціалізації і кооперації, що знайшло відповідне віддзеркалення в змінах форм і методів, структури зовнішньої торгівлі. Цей процес продовжився в науково-технічному стрибку Японії 70-х років, Південної Кореї 80-х років, розвитку Китаю в останні 28 років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей інноваційного розвитку національних економік перехідного періоду присвячено наукові публікації багатьох вітчизняних вчених, зокрема В.М. Ковальчука [1], О.А. Джусова [2], О.М.Колодзівєва [3], В.С.Захаріна [4], Т.В.Божидарніка [5] та ін. Їхні роботи становлять значний внесок у розвиток наукової думки щодо належного розуміння сутності інноваційного розвитку національної економіки в період ринкових трансформацій.

Виділення невирішеної проблеми. Віддаючи належне попереднім напрацюванням, слід зауважити, що недостатньо опрацьованими в наукових джерелах залишається питання взаємозв'язку і взаємозалежності між інноваційним розвитком економіки та динамікою її характером зовнішньої торгівлі й промислового виробництва країни, що обумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Результати дослідження. Трансформація української економіки починалася при відносно високому рівні інноваційного розвитку країни і високому рівні чистих заощаджень. Україна вже мала досить потужну інноваційну інфраструктуру, що охоплювала всі основні етапи інноваційного циклу. Це, здавалося б, спрощувало процеси інноваційного розвитку, оскільки не вимагало великого об'єму первинних витрат на її створення. На фінансування

наукових досліджень і розробок використовувалися до 3 відсотків ВВП. Промислові підприємства на своїх рахунках мали об'єми засобів, достатні для проведення крупних інноваційних робіт.

Таким чином, першочергового значення набували завдання модернізації продукції і технологій з метою виходу на світові ринки науково-технічної продукції. Фактично процеси трансформації пішли таким чином, що не дозволили підприємствам зайнятися їх здійсненням. Співвідпорядкованість процесів і завдань трансформації була порушена, на перший план вийшли завдання стабілізації функціонування економіки, а не завдання її розвитку.

Вирішальну роль в цьому зіграли валютна і фінансова дестабілізація економіки. Перш за все, заощадження підприємств, необхідні для модернізації продукції і оновлення технологій були швидко зведені нанівець гіперінфляцією. Недосконалість податкового і інвестиційного законодавства привела до посиленого відпливу національного капіталу з України [6]. Особливістю фінансування інноваційної сфери стало хронічне зменшення отримуваних коштів. В ході трансформації Верховна Рада тричі – в 1991, 1998, 2002рр. приймала законодавчі акти, направлені на вирішення завдань фінансового забезпечення інноваційних процесів, але основні положення жодного з них не були виконані [7]. Масштаби фінансування інноваційної діяльності скорочуються є недостатніми навіть для збереження раніше створеної інфраструктури. Серед причин подібного стану не лише нестача засобів в економіці, але і недостатній облік відтворювальних аспектів інноваційної діяльності, зокрема, необхідності поєднання державного фінансування фундаментальних досліджень, з одного боку, з фінансуванням етапів створення інноваційної продукції за рахунок відтворювальних засобів, з іншого.

Динаміка фінансових можливостей національної економіки, зокрема загальних об'ємів чистих заощаджень в період трансформації, проаналізована в роботах «Національні заощадження та економічне зростання» та «Конкурентоспроможність національної економіки», підготовлених в Інституті економіки і прогнозування НАНУ [8]. Відзначаючи зменшення в Україні об'ємів і питомої ваги чистих заощаджень, автори виділяють, зокрема, три етапи циклічного розвитку цього процесу:

Першому етапу – етапу спаду чистих заощаджень відповідає з боку зовнішньої торгівлі період відсутності контрольованої зовнішньої торгівлі, коли радянська монополія зовнішньої торгівлі вже була відсутня, а цілісна система митного контролю і регулювання, статистичного обліку в Україні не була створена. Крупні підприємства і оптові організації значною мірою виявилися за межами організованої зовнішньої торгівлі. Помітним був вплив т.з. човникової торгівлі, що поставляє у великих масштабах на внутрішній ринок одяг, взуття, побутову електроніку і інші товари. Зовнішня торгівля України спрямовувалась в основному іноземними посередниками і імпортерами. Виник диспаритет імпорتنих і експортних цін, що вело до зменшення заощаджень, сприяло відтоку створеної в країні вартості.

Стадії глибокої кризи чистих заощаджень 1995-1998 рр. у зовнішній торгівлі відповідає період переважно імпортного тиску на споживчий і інвестиційний ринок України 1994-1999 рр. Підставою для його виділення є декілька показників, серед яких перевищення у всі ці роки, виключаючи 1995р., об'ємів імпорту товарів над об'ємами їх експорту.

Вплив періоду імпортного тиску виявився, перш за все, через негативне сальдо імпорту і експорту товарів зовнішньої торгівлі України, збільшення об'єму відтоку фінансових коштів на оплату споживчого імпорту, заниження експортних цін. Диспаритет експортних і імпорتنих цін набув стійкого характеру. Всього за період 1994-1999 років сума негативних сальдо річних балансів зовнішньої торгівлі України товарами за офіційними даними складала 8874,6 млн. дол. США [9]. Насправді, негативний вплив торгівлі на баланс фінансових потоків був ще більшим, оскільки за межами національного статистичного обліку залишалася контрабанда. Так, об'єми імпорту України з країн Євросоюзу за даними

Євростату значно були вищими за дані української статистики. За даними Євростату перевищення складало: 1996р. – 22,0%, 1997р.–15,4%, 1998р. –26,2%, 1999р.– 15,8% [10].

З врахуванням послуг загальне сальдо зовнішньої торгівлі України було в цей період позитивним. Але це не робило кращим фінансове становище галузей виробництва, що не мають можливості реалізувати власну продукцію на внутрішньому ринку. Конфлікт пріоритетів, що виник в економіці країни вів до того, що основна частина бюджетних доходів витрачалася на функціонування економіки в збиток цілям розвитку

З 2000 р. у зовнішній торгівлі України починається період до її експортно-орієнтованого розвитку, що відповідає етапу поживлення процесу позитивних змін в чистих заощадженнях. Валютно-грошові передумови зростання експорту були створені фінансовою кризою 1998 р. Структура вітчизняного експорту після багатолітньої кризи виявилася гіршою в порівнянні з потенційними можливостями виробничого і інноваційного потенціалу країни. Світовий ринок, як і слід було очікувати в конкурентній економіці, відторгаючи продукцію інноваційних галузей України, пред'являв попит на низько-технологічну продукцію, тим самим штовхав українську економіку в технологічне минуле.

Зростання експортної торгівлі не усунуло диспаритету експортних і імпортних цін, експортна торгівля розвивалася за рахунок цінового чинника. Рівень імпортних цін в 1,3 рази перевищує рівень експортних цін [8]. У структурі експорту України після багатолітньої кризи питома вага продукції галузей нових технологічних устроїв виявилася украй низькою і виросла питома вага продукції з низькою мірою доданої вартості – сировини, енергії, напівфабрикатів. Так, питома вага продукції металургії і металообробки в 1996р., що становить вже 29,8%, в 2004р. досяг 39,9%, в 2005 р. – 41,0% товарного експорту. У світовому експорті питома вага продукції чорної металургії на порядок нижча. В той же час питома вага продукції машинобудування і приладобудування, тобто продукції з великою мірою доданої вартості в світовому експорті складає близько 40%, тоді як в експорті України він неухильно знижується. У 1994 р. він склав 18,7%, в 2005 р.– 13,5 %. [9]. Особливо помітний ціновий дисбаланс в торгівлі України склався з членами Євросоюзу.

Слід зазначити, що останніми роками в Україні активізувалося формування збутових і постачальницьких мереж постачання іноземних товарів, підконтрольних зарубіжним фірмам. Це викликає поступову втрату національними виробниками контролю над вітчизняним експортом і імпортом, їх товарним наповненням і ціною структурою, оподаткуванням. Відбуваються зміни в попиті підприємств, які звужують технологічне поле вітчизняної науки, їх попит на вітчизняну інноваційну продукцію.

Отже, зовнішня торгівля товарами України за період незалежності була в значній мірі чинником негативного впливу на фінансове забезпечення інноваційного розвитку, сприяла виникненню і посиленню розриву між відтворювальними фінансовими потоками і вітчизняною інноваційною сферою, не виконувала своєї ролі в збереженні вартості, створеної в Україні. Перехід до інноваційної моделі розвитку вимагає серйозної вдосконалення всього механізму зовнішньої торгівлі України.

В результаті ринкових реформ промислові підприємства, що були основними споживачами результатів НДДКР та винаходів, створених у науково-технічній сфері, за 1990-2005 рр. зазнали безповоротних втрат 3,73 млн.(52,6%) інженерів, техніків та робітників, у тому числі майже всіх, а це 0,25 млн. (93,5%) раціоналізаторів та винахідників, творча діяльність яких стала непотрібною. Спорадично силам працівників старшого покоління вона ще відбувається тільки на 5,1% підприємств, яких за 15 років стало у 13,9 рази менше. Чисельність новаторів (17,6 тис.) вже утричі нижча рівня початку 30-х років, у 28,9 рази, ніж у 1970 р., у 15,3 рази, ніж у 1990 р. та у 1,4 рази, ніж у 2000 р., що є переконливим свідченням настання стану апатії, втрачених ілюзій та сподівань людей креативного мислення, деморалізованих цинічним ставленням української держави до себе.

Знекровлення трудового потенціалу, якісний і кількісний занепад головної продуктивної сили стали однією з безлічі причин, що обумовили у остаточному підсумку

цілеспрямовану деіндустріалізацію країни. Саме через незворотні втрати творчих кадрів, позбавлених робочих місць, гідної плати за працю, стимулів та прав на власні інтелектуальні здобутки, технологічна деградація промислового виробництва у колись процвітаючій республіці виглядає заздалегідь запланованою. Тому кількість новостворених за 1990-2005 рр. винаходів зменшилася у 12,4 рази, а проти 1970 р. – семикратно, їх технологічне застосування – у 4,2 рази, а раціоналізаторських пропозицій, спрямованих на вдосконалення виробничих технологій та модернізацію підприємств, – у 20,1 рази (з 285,2 до 14,2 тис.), що у 33,3 рази менше показників 1970 р. Не випадково тому у сучасних умовах раціоналізація виробництва втратила усі стимули і мотивації до неї, насамперед, через відчуженість працівника від засобів виробництва, законодавчо не врегульована, поступово і неухильно зникає під впливом негативних соціально-економічних наслідків, хоча її ефективність та гостра потреба у ній об'єктивно доведена життям.

Занепад науки, винахідництва та інноваційної діяльності йшов і йде паралельно з прискоренням процесів приватизації та розпродажу державних підприємств, а у ряді випадків – з випередженням подій, які очікуються, але ще не відбулися. Незважаючи на те, що 93% промислових та 91,5% аграрних підприємств вже знаходяться у приватній власності «дбайливих» господарів та «стратегічних» інвесторів, навіть натяків на інноваційний бум на них не спостерігається.

В умовах триваючої кризи науково-технологічного розвитку, немов сніг на весні, щорічно зменшується кількість інноваційно активних підприємств. У промисловості України в цілому їх стало ушестеро менше, ніж 35 років тому (у 1970 р.) та майже уп'ятеро, ніж у 1990 р., коли їх налічувалося 5,6 тис., або 71,1% усіх. Відстань від ідеального стану, показана на рис.2.2, коли б усі підприємства разом здійснювали інноваційну діяльність у її різноманітних проявах вже зросла дев'ятикратно, а від перейденої ще у 1993 р. критичної межі у 25–30% частки тих підприємств, що й дотепер залишаються інноваційно активними, у своїй сукупності вони знаходяться нижче умовної ватерлінії в 2,3-2,7 рази.

Українська держава, відмовившись від прямого і опосередкованого стимулювання та регулювання науково-технічного прогресу, не визначивши орієнтири розвитку на перспективу та поточний момент, не ставши замовником і основним споживачем нової (інноваційної) продукції своїх підприємств, обсяг якої зараз не більше 5-6,5%, загнала їх у глухий кут технологічної відсталості, позбавивши можливості фінансово забезпечити оновлення виробництва через різке скорочення інвестицій в інновації.

За видами економічної діяльності більшою за середню частка інноваційно активних підприємств була серед підприємств з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (33,3% загальної кількості промислових підприємств), машинобудування (23,3%), хімічної та нафтохімічної промисловості (21,6%), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (15,0%).

В українській економіці домінують не наукоємні галузі виробництва, які природно відносяться таких: добувна і паливна – 0,8-1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та н.). Відповідно майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів.

Кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і складає зараз 12-14%, що менше в 3-4 рази, ніж у інноваційно розвинутих економіках. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7-1,0%.

За даними Обстеження потенціалу виробництва високотехнологічної продукції за період 2005-2007рр. (Держкомстат України), майже 45% підприємств переробної промисловості застосовують технології, вік яких складає до 10 років, 37% – від 11 до 30

років. Найстаріші технології застосовуються у виробництві коксу, продуктів нафтопереробки, виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції, металургійному виробництві.

Серед видів економічної діяльності, де зосереджена найбільша кількість підприємств, які мають три і більше ППТ, – виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин (25,0% підприємств галузі), виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку (12,9%), виробництво інших транспортних засобів (12,0%), медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників (11,5%), тютюнових виробів та виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерних матеріалів (по 11,1%).

Найбільші перешкоди щодо провадження передових технологій, за даними обстеження, становить обмеженість фінансування. Лише 6,7% підприємств запланувало в період 2009-2011рр. освоєння нової для підприємства високотехнологічної продукції.

Найбільш поширеним методом отримання передових технологій є купівля готового обладнання. Самостійно розробляють технології лише 10 % підприємств.

Експорт високотехнологічних товарів здійснюють близько 2% підприємств переробної промисловості, загальний обсяг яких становить 55% реалізованої українськими виробниками високотехнологічної продукції.

Висновки. Таким чином, серед найгостріших проблем промислового сектору вітчизняної економіки є його застаріла технологічна структура (від 60 до 100 років відставання від держав з постіндустріальною структурою економіки) і низька готовність підприємств до технологічного оновлення та інноваційної активності, що потребує розроблення ефективних заходів щодо підвищення інноваційності економіки України та покращення її конкурентоспроможності на світогосподарському просторі.

Список використаних джерел

1. Ковальчук В.М. Структурна перебудова національної економіки в контексті інноваційного розвитку / В. М. Ковальчук; відп. ред. Л. М. Шаблиста. – К.: Об'єд. ін-т економіки НАН України, 2005. – 240 с.
2. Джусов О.А. Інноваційний розвиток світової економіки: інвестиційний аспект: монографія / О. А. Джусов; Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеся Гончара. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – 278 с.
3. Колодзів В.М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки: монографія / О. М. Колодзів; Харк. нац. екон. ун-т. – Х.: ІНЖЕК, 2009. – 239 с.
4. Захарін В.С. Інвестиційне забезпечення інноваційно-технологічного розвитку економіки: монографія / С. В. Захарін; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К.: КНУТД, 2011. – 344 с.
5. Божидарнік Т.В. Інтелектуальне забезпечення інноваційного розвитку економіки регіону: монографія / Т. В. Божидарнік, О. С. Колтунович; Луц. нац. техн. ун-т України. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2012. – 236 с.
6. Василенко М.Д. Інноваційний розвиток в умовах неоліберальної економіки: економіко-правовий аналіз / М. Д. Василенко // Актуальні проблеми держави і права. - 2012. - Вип. 64. - С. 402-410.
7. Патон Б. Інноваційний шлях розвитку економіки України / Б. Патон // Вісник Національної академії наук України. - 2001. - № 2. - С. 11-15.
8. Боронос В.Г. Індикатори фінансової безпеки в системі управління інноваційним розвитком економіки: аналіз системних взаємозв'язків / В. Г. Боронос // Економічний простір. - 2013. - № 73. - С. 56-65.
9. Вітренко-Хрустальова Т.М. Результативність державного регулювання інноваційного розвитку економіки України / Т. М. Вітренко-Хрустальова // Ефективність державного управління. - 2013. - Вип. 35. - С. 305-310.

10. Гаверський В.В. Перспективи інноваційного розвитку економіки України / В. В. Гаверський // Актуальні проблеми держави і права. - 2005. - Вип. 25. - С. 56-57.

Bibliography

1. Kovalchuk, V. (2005), "The restructuring of the national economy on the innovative development" ["Strukturna perebudova nacionalnoyi ekonomiky v konteksti innovacijnoho rozvytku"], Kyiv, Institute of Economics
2. Djusov, O. (2009), "Innovative development of the world economy: investment aspect", ["Innovacijnyj rozvytok svitovoyi ekonomiky: investycijnyj aspekt"], Donetsk: Uho-Vostok, Ukraine
3. Kolodziev, V. (2009), "Methodological principles of financial provision of innovative economic development" ["Metodologichni zasady finansovoho zabezpechennya upravlinnya innovacijnym rozvytkom ekonomiky"], Kharkiv: INZhEK
4. Zakharin, V. (2011), "Investment providing of innovation and technological development of economy" ["Investycijne zabezpechennya innovacijno-technologichnoho rozvytku ekonomiky"], Kyiv, KNUTD
5. Bozhydarnik, T. (2012), "Facilitation of innovation development of economy of region", ["Intelektualne zabezpechennya innovacijnoho rozvytku ekonomiky regionu"], Lutsk: LNTU
6. Vasylenko, M. (2012): "Innovative developments in terms of neoliberal economics: economic and legal analysis" ["Innovacijnyj rozvytok v umovax neoliberalnoyi ekonomiky: ekonomiko-pravovyj analiz"], *Aktualni problemy derzhavy i prava*, No 64, p. 402-410.
7. Paton, B. (2001), "An innovative way of development of economy of Ukraine" ["Innovacijnyj shlyax rozvytku ekonomiky Ukrayiny"], *Visnyk Nacionalnoyi akademiyi nauk Ukrayiny*, No 2, p. 11-15.
8. Boronos, V. (2013), "Indicators of financial security in the management of innovation development of economy: analysis of system interconnections" ["Indykatory finansovoyi bezpeky v systemi upravlinnya innovacijnym rozvytkom ekonomiky: analiz systemnyx vzayemozv'yazkiv"], *Ekonomichnyj prostir*, No 73, p. 56-65.
9. Vitrenko-Khrustalova, T. (2013), "The effectiveness of state regulation of innovation development of economy of Ukraine" ["Rezultatyvnist derzhavnogo reguluvannya innovacijnoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny"], *Efektivnist derzhavnogo upravlinnya*, No 35, p. 305-310.
10. Haverskij, V. (2005), "The prospects of innovative development of economy of Ukraine", ["Perspektyvy innovacijnoho rozvytku ekonomiky Ukrayiny"], *Aktualni problemy derzhavy i prava*, No 25, p. 56-67.

Ключові слова: інноваційний розвиток, зовнішня торгівля, науково-технічна сфера, трудовий потенціал, наука, винаходи, інвестиції.

Ключевые слова: инновационное развитие, внешняя торговля, научно-техническая сфера, трудовой потенциал, наука, изобретения, инвестиции.

Keywords: innovative development, foreign trade, science and technology, labor potential, inventions, investments.

Рецензент: С.Ю. Пахомов, д.е.н., проф., Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі